

לקט פניני הרב

על

פרשיות השבוע

ספר שמות – פרשת יתרו

מאת

הרב יוסף דוב הלוי

סולובייצ'יק זצ"ל

נאסף ע"י מנחם יהודה נוסבאום

מ--:

מסורה – מאסף תורני - איחוד הקהילות החרדיות באמריקה
בית יצחק – קובץ תורני – ישיבת רבנו יצחק אלחנן

YU Torah

ספרי הרב צבי שכטר שליט"א:

נפש הרב

מפניני הרב

דברי הרב

ומעוד מקורות כפי שצוין בראש כל קטע שנלקט

ירושלים תובב"א

תשע"ט

חלק א - ענייני שבת שמות פרשת יתרו פרק כ

(ח) זָכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

(ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ:

(י) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹקֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אֹתָהּ
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עִבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וּבְהִמְתֶּךָ וּגְרֶכְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ:

(יא) כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת
כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל פְּנֵי בְרָךְ ה' אֶת יוֹם

הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ: {ס}

(א) מתוך: מן הסערה עמ' קא

ישנן, כמוכן, פרשות רבות בתנ"ך העוסקות בשבת, אך הפרשה הבסיסית הכוללת את רעיון השבת במסגרת התייחסותה הפורמלית-שיטתית של ההלכה הטופית היא הציווי בעשרת הדיברות ביחס להיבט הנורמטיבי של השבת: "זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך; לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך..." (שמות כ, ח-י).

תיבת "לקדשו", אם מנתחים אותה לאור ההלכה הטופית הפוזיטיבית, משמעה רק הימנעות משגרת חיי היום-יום או שביתה ממלאכה. בהקשר טופי זה אין "לקדשו" מכוון או רומז לאיכות כריזמטית כלשהי הטבועה בפנימיותו של היום השביעי. אין הוא אלא יום שהופרש משאר ימות השבוע כיום שיש לשבות בו מן המלאכה; לא יותר מכך. זו היא גישה פורמלית אל רעיון השבת. בניגוד להלכה הטופית, הפסוק המשמש כמוטו מרכזי להלכה התמטית במה שנוגע לשבת הוא, כך אני מאמין, הפסוק אפוף המסתורין העומד בסיומו של סיפור הבריאה שבספר בראשית: "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו" (ב, ג). תקופה בת עשרים וארבע שעות נתגדלה ונתקדשה. לפתע היא נעשתה לישות מטפיסית אשר ריבונו של עולם העניק לה בחסדו מענק יחיד במינו, מענק שאין כיוצא בו, רוצה לומר: מענק של ברכה ושל קדושה.

מסכת ביצה טז א: תניא: אמרו עליו על שמאי הזקן: כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד? - מצא בהמה נאה, אומר "תהא זו לכבוד שבת"; למחר מצא אחרת נאה הימנה, מניח השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ) "ברוך ה' יום יום יעמס לנו".

מכילתא דרשב"י: ומעשה בשמאי הזקן, שלא היה זכרון שבת זו מפיו: לקח חפץ טוב, אומר "זה לשבת"; כלי חדש, אומר "זה לשבת". אבל הלל הזקן - מידה אחרת היתה בו, שהיה אומר "כל מעשיך יהיו לשם שמים"

(ב) מתוך: בית יצחק לז תשס"ה עמ' לח-לט

פרשת יתרו: זכור את יום השבת לקדשו (כ,ח). ופרש"י, תגו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תחא כזמינו לשבת. רע"י בלי הרמב"ן שכתב, וזו הברייתא היא ששנויה במכילתא כך ... אבל בלשון יחיד היא שנויה, ואינה הלכה, שהרי בגמ' אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן ... אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו ... והלכה הוא כדברי ב"ה. וליישוב דברי רש"י הזכיר רבנו בשם הנצי"ב (עי' הרחב רבר, לפ' ואתחנן - ה"ב) דבאמת אף ב"ה מודו לב"ש דכלול במצות זכור הוא להכין עבור השבת עד שלא תכנס, אלא דגדר ענין זה (כלומר, עד כמה להכין כלפניה) תלויה במדת האדם ואופן הנהגתו בחייו בכלל. דהיינו, אם נדרכו תמיד להכין עבור העתיד, אזי עבורו כלול בהך מצות להכין אפילו בתחילת השבוע.

אך הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, שכל מעשיו לשם שמים, שאמר ברוך ה' יום יום. לפיכך, לבני אדם שיש להם אופן הנהגה שכזו, הם אינם כחזויים להכין עבור השבת בתחילת השבוע. ובעיקר הדין איז כאו באמת בחלוקת.

ולפ"י חמשיך רבנו ואמר, שמאחר שבזמננו מנהג העולם הוא להכין פענשיין עבור שנות הזקנה, סיווגנ"ס, וגם אינשורענ"ס פאליס"י, הלא כל הנהגת החיים שלנו היא דלא כהלל הזקן. ומכילא, עבורנו אף ב"ה יודו שכך היא ההלכה, ושפיר הביא רש"י את דברי שמאי הזקן.

גילויי ה' בסיני לא בא בחיפזון ולא קפץ על האדם והמתינו. בני ישראל נצטוו להיערך לקבלת פני ה' ולהכין עצמם ליום המיועד – "והיו נכונים ליום השלישי". אין בקדושה אלא מה שבקידוש, בהזמנה ובהכנה. לפיכך ציוותה תורה גם בנוגע ליום השבת "זכור את יום השבת לקדשו" – זכרוהו אף בימי החול, חכה לו, יחל אליו ומנח את הימים לו; וכפירוש הרמב"ן (שמות כ, ח ע"י המכילתא דרשב"ן): "שמאי הזקן אומר זכירה – עד שלא תבוא, שמירה – משתבוא. ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב – אומר: זה לשבת, כלי חדש – אומר: זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים".

הנכון הוא כי גם "הלל עצמו מודה במדרש של שמאי, אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים ממני שכל מעשיו היו לשם שמים והיה בוטח בחי שיומין לו לשבת מנה יפה מכל הימים" (רמב"ן שם), כלומר: גם הלל מודה ששבת זקוקה להכנה ולזכירה מיוחדת וחייב האדם להכין את היפה שבכל המאכלים ליום קדוש זה, אולם מידה אחרת היתה בו ומתוך בטחונו הגדול היה סומך על הקב"ה שיומן לו את המובחר והמעולה לסעודת שבת. המכילתא אומרת (יתרו כ): "רבי יצחק אומר: זכור את יום השבת, שלא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת" ופירוש הרמב"ן (שם): "ופירושה שהגויים מונין בימי השבוע לשם הימים עצמן וקראו לכל יום שם במני עצמו או על... וישראל מונים כל הימים לשם שבת: אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוו בו לזכור תמיד". גם קדושת השבת, אף על פי שאינה תלויה בקביעת בית דין אלא היא מקודשת ועומדת – נעוצה בהכנת האדם אליה כל ימות החול. הכיסופים לה, ההתכוננות אליה, הזכירה התמידית – מגבשים את קדושתה ותלותה. מן הזכירה בוקעת השמירה: "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו" – במשמעות של הזמנה. גם עניין מוקצה מבוסס על צורך הכנה. שהרי מהו מוקצה! כל שאינו מוכן מערב שבת בין השמשות. מוקצה הוא ככתוב בפרשת בשלח: "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום..." "ויחי ביום השישי לקטו לחם משנה וכו' ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר את אשר תאמו אמו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר" (שמות טו, ה; כב-כג). כל תוכן יום השבת מובע בפסוקים אלה: זהו יום שאליו מתכוננים ושלו מחכים. לפיכך תיקנו חכמים שדורשים בהלכות הרגל שלושים יום קודם לרגל. כלומר, עצם ההתכוננות לקראת הרגל חשובה היא.

תקנת כבוד ועונג שבת

במדרש תנחומא ריש פרשת נח איתא: "למדנו רבנו על כמה עבירות נשים מתות בשעת לידתן, כך שנו רבותינו על שלש עבירות וכו', ושלשתן מן התורה. נדה, דכתיב ואשה כי יזוב (ויקרא טו), חלה ראשית עריסותיכם (במדבר טו), הדלקת הנר, דכתיב וקראת לשבת עונג (ישעיה נח), זו הדלקת הנר בשבת, ואם תאמר לישב בחשך אין זה עונג שאין יורדי גיהנם נדונין אלא בחשך שנא' ארץ עפתי כמו אופל (איוב י'), עכ"ל.

והנה מה שכתוב במדרש שהדלקת הנר הוא מן התורה, צ"ב, שהרי כבוד ועונג אינם אלא מדברי קבלה, וחייב הדלקת הנר אינו אלא מדרבנן. ונראה כי המדרש הזה הוא מקור נאמן למה שאמר מורד מרן הגר"ד הלוי סלובייצ'יק זצ"ל שמצוות כיבוד ועונג הוא פירוש הנביאים איך לקיים מצוות זכור ושמור, ולכן אף שמצוות כיבוד ועונג הן מדברי קבלה מ"מ מתקיימות בהן המצוות דאורייתא של זכור ושמור.

וביאור זה אמר רבנו זצ"ל בדברי הרמב"ם פ"ל מהל' שבת ה"א, וז"ל: "ארבעה דברים נאמרו בשבת שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים והן מפורשין ע"י הנביאים, שבתורה זכור ושמור, ושנתפרשה על ידי הנביאים כבוד ועונג שנאמר וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מוכבד", עכ"ל.

ועיין בספר 'שיעורים לזכר אבא מארי ז"ל' (ח"א עמ' ג) שהעיר, שלכאורה דברי הרמב"ם קשים הם, כיון שלא ברור מהו פירוש דבריו "והן מפורשין ע"י הנביאים", שהרי אין כאן פירוש אלא הצעת הענין. ועוד צ"ב, מהי כוונת הרמב"ם באמרו "ארבעה דברים נאמרו בשבת", מה שייכות שתי המצוות דאורייתא של זכור ושמור לשתי מצוות דרבנן דכבוד ועונג. ומכח קושיות אלו פירש בדברי הרמב"ם דכבוד ועונג אינן תקנות בפני עצמן אלא שהן פירוש לאופן קיומן של זכור ושמור (ואף דשמור הוי ל"ת דאיסור מלאכה, יש בה גם מצוות עשה). עיי"ש באריכות דבריו הנעזרים.

עניין הקידוש בשבת

הרמב"ם אומר (בהלכות שבת כט, י) כך: "ומצווה לברך על היין ביום השבת קודם שיסעוד סעודה שנייה וזה הוא הנקרא קידושא רבה". הרמב"ם רואה אפוא את עניין "קידושא רבה" כעניין הלכתי מובהק.

בישראל היו מנהגים שונים בנוגע לנוסחו של קידוש זה. היו שסברו שבעת אמירתו צריך לומר פסוקים השייכים לעניין השבת ובאופן כזה ליתן מעין ביטוי ממשי לכינוי "רבה". אבי זקני, רבנו חיים מבריסק, נוהג היה לומר בעת הקידוש הוזה את ברכת "בורא פרי הגפן" בלבד ותו לא. הסבא השני שלי - אף הוא גאון גדול בישראל - ר' אליהו מפורשינה, היה מקדים לברכת הגפן כמה פסוקים ומששאלתי אותו פעם אחת לטעם הנוהג הזה השיב לי בצחות דברים: "הרי כך כתוב בסידור התפילה...". כללו של דבר: בעניין הברכות שיש לומר בעת "קידושא רבה" לא היו כל הדעות שוות. אולם בדרך כלל הנהיגו אצלנו לומר לפני הקידוש את הפסוקים "ושמרו בני ישראל" "זכור את יום השבת לקדשו", "על כן ברך" וכדומה, כדי שייראה העניין של "קידושא רבה".

כאן ברצוני להפנות את תשומת הלב למה שכתוב בירושלמי בפרק "ערכי פסחים", סוף הלכה ב. מקובל לומר את הקטע של "מגן אבות", הנקרא "ברכה אחת מעין שבע", בכל ליל שבת. זוהי ברכה שיש בה בחינה של חזרת השי"ץ ממש. הירושלמי אומר: "במקום שאין יין שליח ציבור יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחזתם מקדש ישראל ויום השבת".

הירושלמי הזה מעורר תמיהה גדולה מאוד. הרי כולנו יודעים ממקורות הגמרא (בבא בתרא, פסחים, ברכות ועוד) כי בברכות השבת אין שם ישראל מצוי בכלל, מפני שקדושת השבת קבועה ועומדת מששת ימי בראשית. לאו דווקא ישראל הם הנורמים לקדושת השבת. שונה העניין במועדי ישראל, כי המועדים נקבעים על ידי ראשי חודשים, וזמניהם של ראשי חודשים נקבעים על ידי כנסת ישראל -

בית הדין המכריזים בשעת מעשה "מקדוש, מקודש". מהאי טעמא הרינו אומרים בימי מועד "מקדש ישראל והזמנים". את הזמנים מקדשים ישראל, ואילו קדושתה של השבת קבועה ועומדת, ואין בית דין צריך לומר לגבי השבת "מקדוש, מקודש". "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו" - אין צורך כלל בקידוש על ידי ישראל.

בין גדולה לקדושה

הקידוש הוא מן התורה, אולם

המטבע של הברכה הוא, כנהוג לגבי שאר הברכות, מדרבנן. מתקני התפילות, חז"ל, הם שקבעו את הדברים האלה. ונשאלת השאלה: כשאנו אומרים כי הקידוש בשבת הוא מדאורייתא - למה בעצם אנו מתכוונים! מהו תוכנו של דבר זה? מה ביקשה מאתנו התורה בקשר למעשה מצוות הקידוש בשבת?

הרמב"ם אומר (הלכות שבת, כט, א): "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרוהו זכירת שבח וקידוש". דברים אלה נראים לנו כסתומים. אנו נדרשים לומר דברי שבח וקידוש. מה זה בדיוק?

מעניין הדבר שבספר המצוות (עשה קנה) כתב הרמב"ם: "שציוונו לקדש את השבת ולאמר דברים בכניסתו וביציאתו, נזכיר בס יציאת מצרים וקדוש היום ומעלתו והבדלו משאר הימים הקודמים ממנו והבאים אחריו, והוא אמרו יתברך זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרוהו וקדשוהו בברכה". הרמב"ם מדגיש אפוא ב"משנה תורה" שלו, כי ביום השבת יזכיר היהודי בעת הקידוש דברי שבח וקידוש ואילו ב"ספר המצוות" הוא מדגיש את הצורך לומר דברי קידוש ומעלה (גדולה). האמת היא שבשני הספרים הגדולים האלה נדרשים מן היהודי, בעת שיקדש, אותם דברים. "שבח וקידוש" ו"גדולה (מעלה) וקידוש" הם היינו הך ושניהם ממקור קדוש יהלכון. מברכת המזון שבה אנו אומרים בקטע של "רצה והחליצנו" את המלים "כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך, לשבות בו ולנוח בו". הנה הם לפנינו דברי גדולה וקדושה. ההבדל היחיד הוא: בספר "משנה תורה" משתמש הרמב"ם בביטוי "שבח", בעוד שב"ספר המצוות" הוא משתמש בביטוי "מעלה".

ב"ספר החינוך", המלקט בדרך כלל את נוסח הרמב"ם ב"משנה תורה" (בשעה שלפני המחבר מונח היה גם "ספר המצוות") מנוסח הנדון שלנו בלשון זו: "לדבר דברים ביום השבת וכו' שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו וכו' כלומר זכרוהו זכר קדושה וגדולה". מחבר ספר החינוך נקט כאן את לשון "ספר המצוות" דווקא.

מה בין "גדולה" ל"קדושה"? מהו העניין המתבטא כאן על ידי כל אחת משתי ההגדרות? אין כל ספק, כי מדובר כאן בשני עניינים נפרדים, והקידוש מדאורייתא דורש ששניהם גם יחד יתקיימו במעשה הקידוש.

מהו הנוסח של דברי שבת שעלינו לומר בשעת הקידוש? הווי אומר שעלינו ללמוד ממה שאנו מתפללים מדי שבת בשבתו ואומרים: "זה שבת של יום השביעי שבו שבת א-ל מכל מלאכתו ויום השביעי משבת ואומר טוב להודות לה". והלימוד הוא כזה: כלפי השבת חל העניין של קיום מצווה. ודאי שחל עלינו הלאו של חילול שבת, אולם ישנו גם חיוב ברור של קיום המצווה - מעשה חיובי בפועל. דומה היא מצוות שמירת שבת לקיום מצוות אחרות, כגון נטילת לולב, תקיעת שופר, הנחת תפילין. הרמב"ם אומר בהלכות שבת (א, א) "שביתה בשביעי ממלאכה מצות עשה שנאמר יוביום השביעי תשבות". שבת אינה בבחינת מניעת האיסור של עשיית מלאכה, כי אם מצוות עשה של שביתה ממלאכה. קיום המצווה מתבטא באי עשיית מלאכה ועיקרו של הדבר הוא הגדת עדות בשבת: הקב"ה ברא את העולם וביום השביעי שבת וינפש, כתוב בגמרא (שבת קיט ע"ב) כי כל האומר "ויכול" נעשה שותף למעשה בראשית. שבת היא בעיקרו של דבר עניין של הגדת עדות: "אות היא לעולם", עניין של קיום עדות.

בכל העבירות אין נפקא מינה אם נעשות הן בצינעה או בפרהסיה. על השבת בלבד אומר הרמב"ם (הלכות שבת ל, טו), כי "המחלל שבת בפרהסיה הרי הוא כעובד עבודת כוכבים ומזלות". בעוד העובר על שאר המצוות "הרי הוא בכלל רשעי ישראל".

השבת העיקרי

וזה לעומת זה: כל השומר שבת כהלכה ומונע עצמו ממלאכה הוא בבחינת מגיד עדות, כי הקב"ה ברא את העולם וביום השביעי שבת

וינפש. המחלל את השבת משול הוא למעיד עדות שקר ואם הוא מחלל את השבת בפרהסיה הריהו מומר לכל התורה כולה. אם חילול שבת הוא עדות שקר - מהו השבח של יום השביעי? הווי אומר: "זה שבח של יום השביעי שבו שבת א-ל מכל מלאכתו" (שחרית של שבת וי"ט). עדותו של היהודי, כי הקב"ה ברא את העולם ושבת ביום השביעי - היא היא השבח העיקרי של יום השבת. ואמנם הרמב"ם מדגיש (הלכות שבת כט, ז), כי "מנהג פשוט (לשון זה של הרמב"ם בא לרמוז שהדבר מקובל מימי חז"ל ואין מי שיחלוק עליו) בכל ישראל לקרות בתחלה פרשת ויכלו ואחר כך מברך על היין וכו'". המנהג הזה נובע מכך שב"ויכולו" ישנה הגדת עדות מפיו של כל איש ישראל על בריאת העולם על ידי בורא העולם. והוא הדין ביחס למה שאנו אומרים בקידוש על היין: "אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית".

וגם בתפילת העמידה של ליל שבת קודש אנו אומרים בהבלטה "אתה קידשת את יום השביעי לשמך, תכלית מעשה שמים וארץ". כל הדברים האלה הם דברי שבת ועדות לבריאת העולם. שבת - אות היא לעולם על הבריאה.

"דברי קידוש" שהרמב"ם מזכירם בדבריו שלעיל מה הם? את הדברים שאנו בא לומר לא הייתי משמיע אילמלא מצאתי להם סימן ושמך בדבריו של הרמב"ם.

"דברי קידוש" אלה ייתכן להסביר בשני אופנים. האחד הוא שצריך לסדר דברי שבת לשבת מצד הקדושה שבה. נוסף על מה שהשבת היא עדות לבריאת העולם יש לה גם, מצד עצמה, תוכן של קדושה, ועלינו להדגיש תוכן זה ב"דברי קידוש" שלנו.

אולם יש גם אופן שני לפרש "דברי קידוש", שהרי מה שאמרנו בנוגע לאופן הראשון אפשר היה לכלול בדברי השבת הכלליים. הרי גם שם מצויים "דברי קידוש":

נראה לי כי מודגש כאן הצורך שגם ישראל יקדשו את השבת. ואביא דברים מפורשים שאמר הרמב"ם בפירושו (שמות כ, ח) - "אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו, שנקדש אותו כעניין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קידוש בית דין לומר ביוכל מקודש מקודש. אף כאן צוה שזכור את יום השבת בקדשנו אותו".

ובכן, משמע בפירוש מדברי הרמב"ן שכוונת המלה "קידוש" אינה אך ורק סידור דברי שבח וגדולה לכבוד יום השבת, כי אם קידוש ממש: לקדש את היום.

ונשאלת השאלה: כיצד יכול הרמב"ן לומר כך והרי חז"ל אמרו בהרבה מקומות כי "השבת קבועה ועומדת" ואין היא זקוקה כלל וככל שישראל יקדשו אותה במיוחד. הרי מהאי טעמא אין אנו חותמים את ברכת השבת במלים "מקדש ישראל ויום השבת", ומסתפקים במלים "מקדש השבת". את יום השבת קידש הקב"ה בכבודו ובעצמו כנאמר: "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו". מהו השינוי לכאורה בלימודו של הרמב"ן?

אלא, שעל השבת נאמרים בתורה עוד דברים: בפרשת המועדות שבפרשת אמור (ויקרא כג, ב-ג) כתוב לאמור: "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו. שבת היא להי ככל מושבתיכם".

הרמב"ן על אתר התקשה מאוד בביאור המלים "אשר תקראו אותם מקראי קודש" בהקשר עם יום השבת. הרי השבת היא "קבועה ועומדת" ומה שייד לומר "אשר תקראו אותם מקראי קודש" בקשר לשבת! והנה רש"י על אתר, ד"ה ששת ימים, אומר בפירוש: "מה ענין שבת אצל מועדות! ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חילל את השבתות, וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות".

עולה מכך כי קיימת משוואה בין השבת והמועדות. השבת היא בלי ספק "קבועה ועומדת" וקדושתה ממקורו של בורא העולם - "ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו", כאן לא היה שום תפקיד פעיל לישראל. אולם לשבת קדושה נוספת מפני שהיא נכללת גם במועדות. השבת היא אחד ממועדי ה'. רש"י עמד על כך בדבריו שהבאנו למעלה. דומה השבת למועדות ויש לה גם קדושת מועד.

זכר ליציאת מצרים

גם הרמב"ם אומר (בהלכות שבת כט, יח) דברים בעניין המשוואה

בין שבת ומועדות: "כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת כך מקדשין בלילי ימים טובים ומבדילין במוצאיהן ובמוצאי יום הכיפורים שכולם שמחות ה' הן". הרמב"ם קורא למועדים - שבתות, וגם התורה, בדברה על ספירת העומר, משתמשת בביטוי "ממחרת השבת", כלומר למחרתו של חג הפסח. אם המועד הוא שבת - הרי שגם השבת היא בבחינת מועד. המשוואה היא שלימה. בפרשת אמור נכללת על כן השבת בסדר המועדות ומדובר שם על קדושת השבת בתורת מועד.

אנו מוצאים ש"דברי שבח" כוללים את סיפור מעשה בראשית השייך לשבת, שהיא קבועה ועומדת. לא ייתכן אפוא לומר "מקדש ישראל ויום השבת", שהרי עוד לא הייתה אז קיימת כנסת ישראל בכלל!

אולם יש לשבת גם קדושת מועדות והיא איננה אך ורק "זכרון למעשה בראשית", כי גם "זכר ליציאת מצרים". בשבת אסורות עלינו כל המלאכות, יותר מאשר במועדים, ויש לנו עוד יום אחד בשנה שבעניין איסור כל המלאכות דומה לשבת, והוא - יום הכיפורים, אשר איסור כל מלאכה בו נובע מפאת היותו "שבת שבתון". בקידוש שאנו אומרים בשבת הרינו מזכירים גם "זכרון למעשה בראשית" וגם "זכר ליציאת מצרים". שתי קדושות יש כאן.

ואכן הדבר הזה משתקף גם בעשרת הדיברות. בפרשת יתרו כתוב: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בס וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו" (שמות כ, יא), ואילו בפרשת ואתחנן (דברים ה, טו) כתוב: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה וזרוע נטויה, על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת".

השבת היא קבועה ועומדת" היא זכר לבריאת העולם, ואילו בתורת מועד היא זכרון ליציאת מצרים, וקדושת השבת באה אף מצדה של כנסת ישראל, בדומה לשאר המועדות. מכיון שכך, הקידוש בשבת בתורת מועד אינו סידור דברי שבח בלבד, כי אם קידוש ממש מפיה של כנסת ישראל.

ישנו קיום נוסף, ל "זכור את יום השבת לקדשו".

כפי דברי המכילתא, נאמר כאן ציווי, "לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת"; ופירש הרמב"ן: "שהגוים מונים ימי השבוע לשם הימים עצמם וכו' וישראל מונים כל הימים לשם שבת אחד בשבת וכו'". ונראה כי עיקר קיום מצות "זכור את יום השבת" זה הוא ע"י קבלת מלכותו עלינו בכל יום, בהתאם למקומו בתהליך הבריאה המסתיים בשבת. היות ובריאת העולם נמשכה מדרגה לדרגה בשני וכשלישי וכו' עד שגמר מלאכתו, על ידי נתינת שבח והודאה על מצב הבריאה מדי יום ביומו אדם מקיים את מצות זכור.

חובת שירה זו - של הודאה מתמדת, קבלת עול מלכות שמים, וזכירת שבת - קיימו הלויים על ידי אמירת השיר מדי יום ביומו. שיר זה מיועד לתרום חלקו להמלכתו המוחלטת של הקדוש ברוך הוא על הבריאה כולה; ולכן סובר בעל ה"ארחות חיים" דין התחינות והמזמורים שאומרים אחר י"ח, סעיף ז. כי אין שירה בתמיד של בין הערבים, היות ומטרתה, כולל מנין היום, כבר הושגה בשיר שליווה תמיד של שחר. ברם, בימים הקדושים, שהיה קרב בהם קרבן מוסף, נתחייבו הלויים בחובת שירה נוספת, שמקורה הוא בהלל המצרי, על פי גזירת הכתוב, "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג". אולם בגבולין חיוב זה חל רק בימים טובים ולא בשבתות ובראשי חודשים, אך במקדש היו הלויים חייבים לשבח את הקב"ה על בחירת ישראל וההנהגה הנסית, מעין ובמקביל להלל המצרי, גם בימי שבת וחודשי.

הלויים היו חייבים במצות שירה בימים אלה כמו שאנו חייבים בהלל המצרי ברגלים. לכן היו אומרים על קרבן המוסף, המסמל את קדושת היום, שיר אחר לגמרי, שיר על בחירת ישראל והנפלאות אשר ליוו את העם בדרכו לקדושתו וייחודו. בהיות שאנו אומרים אותו הלל המצרי תמיד, הלויים אמרו בכל יום מקודש מזמור מיוחד מעין הלל. בשבתות היו אומרים שירת האזינו העוסקת בדברי ימי ישראל, ובשאר ימים טובים השיר המיוחד לעניינא דיומא ולקדושתו, ולא השתמשו בהלל המצרי. ברם הקיום הוא זהה.

7 עיין בהשגות הרמב"ן על "ספר המצוות להרמב"ם", שרש ראשון, שהעלה כי במקדש ישנו חיוב הלל בראש חודש מן התורה. פעם שמעתי מפי אאמ"ר ז"ל כי במקדש אף שבת מחייבת כשפחה על פי דברי הספרי, פר' בהעלתך, "וכיום שמחתכם וכמועדיכם אלו שבתות". לכן אנו אומרים, לפי נוסח אשכנז, "ישמחו במלכותך וכו'" דוקא בתפלת מוסף משום שלתפלה זו ויקה מיוחדת למקדש שכן היא נערכת על פי ההלכה של "ונשלמה פרים שפתינו". ואכמ"ל.

(ז) מתוך: הררי קדם חלק ב עמ' קלז-קלח

במצות קידוש היום

והרמב"ן עה"ת (שמות כ, ח) כתב טעם חדש לדין קידוש בכניסתו, לפי שכל הטעונים קידוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קידוש"ח, וקידוש היוכל, וכ"ה במהר"ם חלאווה (קה, ב) ועוד עיקר קידושא צלילה הוא, פי' בכניסתו כדרך שבי"ד מקדשין המועדים. ותמוה מאד מה השייכות של קידוש השבת לקידוש יוצלות, דהא שבת קביעא וקיימא, כמבואר בצ"ח (יז, א). ויעוין עוד ברמב"ן שם, שכן פירש את 'לקדשו' האמור בקרא דזכור, 'שנקדש אותו כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קידוש בי"ד לומר ביוכל מקודש מקודש, אף כאן לזה שנזכר את יום השבת בקדשנו אותו, וקשה כנ"ל דהא שבת קביעא וקיימא ומה זה שייך לקידוש יוצלות, ובאמת דמל' הגמ' 'עיולי יומא' משמע קלת דע"י הקידוש מעיילינן ליומא, ותמוה הא שבת קביעא וקיימא.

והנה מלינו בתו' בפסחים (קו, ב ד"ה מקדש), 'א"ר יוסי ב"ר בון, מקום שאין יין, ש"ל יורד לפני התיבה ואומר צרכה אחת מעין שבע, וחוחם במקדש ישראל ויום השבת', ותמוה טובא דהא צהדיא אמרי' בצ"ח (יז, א) דשבת קביעא וקיימא ואין חוחמין בה מקדש ישראל, ול"ע.

ואשר מוכרח ומבואר מזה, דנקדושת שבת עלמה יש בה שני ענינים, דאמנס עיקר קדושת השבת היא קדושה קביעא וקיימא, מ"מ יש בשבת תוספת קדושה ע"י ישראל בעלמס, דמלבד קדושת יום השבת מששת ימי בראשית, יש בה תוספת קדושה כמו כל החגים והמועדים, דהא המועד הראשון צפ' המועדות צפ' אמור, הוא שבת ועליו כתיב אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש, שכלל ישראל מקדש אותו, ועל כן בכל שבת ושבת יש שתי קדושות, קדושה אחת דקביעא וקיימא ממעשה בראשית, ועוד יש בה קדושה נוספת מקדושת מועדי ה', שכלל ישראל מקדשים אותם, והן הן דברי הרמב"ן, דקדושת שבת היא מעין קדושת יוצל, ואשר ע"כ מקדשים אותו בכניסתו כמו בקידוש החודש וקידוש יוצלות שמקדשין אותו בכניסתן. ולפ"ז שפיר י"ל דכונת הגמ' היא כפשוטו 'עיולי יומא', דע"י הקידוש אנו מכניסים את היום, דהן אמנס הקדושה ממעשה בראשית אינה תלויה בקידוש היום, אבל קדושת היום הנוספת שישראל מקדשים היא תלויה בקידוש היום, וכל כמה דמקדמינן לה טפי עדיף. ולפ"ז שפיר יש לבאר את נוסחת הירושלמי מקדש ישראל והשבת, דצברכת קידוש שהיא כנגד הקדושה שישראל מקדשים את השבת, שפיר חותמים בה מקדש ישראל והשבת.

הקדמה ל "שיעור רבנו זצ"ל על פירוש הרמב"ן ראה עמוד הבא

פירוש הרמב"ן על התורה שמות פרק כ פסוק ח

ואני תמה, אם נאמר "זכור" ו"שמור" מפי הגבורה, למה לא נכתב בלוחות הראשונות? ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור, ומשה פירש לישראל כי שמור נאמר עמו. וזו כוונתם באמת. **ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר קפב) הזכירו עוד סוד גדול ב"זכור ושמור".**

ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, וזהו מאמר החכמים, שאומרים בערב שבת (בבא קמא לב ב): "באי כלה באי כלה, באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה", ויקראו לברכת היום (פסחים קו א): "קדושה רבא", שהוא הקידוש הגדול, ותבין זה.

ואמת הוא גם כן, כי:

1. מדת "זכור" רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה, והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו - אהוב לו ואדוניו מרחם עליו,
2. ומדת "שמור" במצות לא תעשה, והוא למידת הדין ויוצא ממידת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו.

ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכן אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושי בן דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושי בן דין במצות עשה כלל אלא במורדיו, כמו לולב וציצית איני עושה, שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו.

וכתב רש"י בפירושו "זכור" - (רש"י על שמות כ ח): "תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת", וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך: (מדרש הלכה על שמות כ ח): "רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר: זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקינו לשבת". אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא אמרו (ביצה טו א): "תניא: אמרו עליו על שמאי הזקן: כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד? - מצא בהמה נאה, אומר "תהא זו לכבוד שבת"; למחר מצא אחרת נאה הימנה, מניח השניה ואוכל את הראשונה. **אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח פ) "ברוך ה' יום יום יעמס לנו". תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים: בחד בשביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום יעמס לנו".**

ובמכילתא אחרת: (מכילתא דרשב"י): "שמאי הזקן אומר: זכירה - עד שלא תבא, שמירה - משתבא. ומעשה בשמאי הזקן, שלא היה זכרון שבת זו מפיו: לקח חפץ טוב, אומר "זה לשבת"; כלי חדש, אומר "זה לשבת". אבל הלל הזקן - מידה אחרת היתה בו, שהיה אומר "כל מעשיך יהיו לשם שמים". **והלכה היא כדברי בית הלל.**

ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כא), שהיא מצוה שנזכר תמיד בכל יום את השבת **שלא נשכחה ולא יתחלף לנו בשאר הימים,** כי בזכרנו אותה תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר (שמות לא יג): **"כי אות היא ביני וביניכם".** וזה עיקר גדול באמונת האל.

וטעם "לקדשו" - שהיא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר (ישעיה נח ג): **"וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכוּבד".** והטעם, שתהא השבתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשו בדרכי ה', **וללכת אל החכמים** ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שנאמר (מלכים ב ד ג): **"מדוע את הולכת אלי היום לא חדש ולא שבת",** שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל (ראש השנה טז א): **"מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל".** וזה טעם **שביבת הבהמה, שלא תהא בלבנו מחשבה עליה.**

ולכך אמרו ז"ל ש(חולין ה א): "השבת שקולה כנגד כל מצות שבתורה", כמו שאמרו בעבודה זרה, מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה **בחדוש ובהשגחה ובנבואה.**

ובמכילתא (מדרש הלכה על שמות כ ז): **"רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת".** ופירושה, **שהגוים מונין ימי השבוע לשם הימים עצמן,** יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם, וישראל מונים כל הימים לשם שבת, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוו בו לזכרו תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא, וכך פירש ר"א (רבי אברהם?).

ואומר אני, שזהו מדרשו של שמאי הזקן (במכילתא דרשב"י) **שפירש מצות "זכור" - עד שלא תבא,** כלומר, שלא נשכחה בשום פנים. אבל הזכירו בברייתא (ביצה טו ב) עוד מדת חסידותו, שהיה הוא מזכירו גם במאכליו, ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו. והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי, אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים, והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים.

אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו, שנקדשהו בזכרון, כענין (ויקרא ה ט): **"וקדשתם את שנת החמשים שנה",** שהוא טעון קדוש בית דין לומר ביובל "מקודש מקודש", אף כאן צוה שנזכור את יום השבת בקדשנו אותו. וכך אמרו במכילתא (מדרש הלכה על שמות כ ז): **"לקדשו, קדשהו בברכה, מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו, אין לי אלא ליום, ללילה מנין, ת"ל ושמרתם את השבת (להלן לא יד)",** וזהו קידוש היום, והוא מן התורה, אינו אסמכתא. וכך אמרו (ברכות כ ב): **"נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה",** וזה על קדוש הלילה, לפי שכל הטעונים קידוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת, כגון קידוש החדש, וקידוש היובל; **אבל ביום אסמכתא,** ואין אומרים בו מקודש כלל, שדיינו בפעם אחת בכניסתו. **וכן על היין אסמכתא ואינו קבוע כלל.**

ובגמרא פסחים אמרו (פסחים קו א): **"זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא ביום, בלילה מנין, ת"ל את יום השבת, האי תנא מהדר אלייא ונסב ליה קרא דיממא, ועוד, עיקר קדושה בלילה הוא, אלא הכי קאמר, זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא בלילה ביום מנין, ת"ל את יום השבת".** וכן הברייתא שבמכילתא יתרון בה: **"אין לי אלא בלילה שהוא עיקר הקדוש, ליום מנין וכו'",** והוא אסמכתא בעלמא. ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממלת **"לקדשו",** אבל **"זכור את יום השבת" - מצוה לזכרו תמיד בכל יום,** כמו שפירשונו, אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ"ח מצות שנצטוונו, ודע זה.

(ח) מתוך: דברי הרב [מהדורה ב] עמ' רעד-עפג

שיעור רבנו זצ"ל על פירוש הרמב"ן על התורה שמות פרק כ פסוק ח

רבינו הקדוש שיעור שלם (במוריה) ללימוד דברי הרמב"ן האלו. אשר סידרתי את הדברים לדמוס הוספתי מן הדברים שהזכיר בהזדמנויות אחרות. חלק מהשיעור הועתק מרשימות הר"ר יעקב אליעזר ביקר, ז"ל, שנדפס בחוברת שנה בשנה, תשי"ב. והוא החלק האגדה משיעור הוא"צ של רבינו זצ"ל, בענין קידוש כמקדש את השבת. צבי שטרך

זכור את יום השבת לקדשו (כ', ח'). עיין רמב"ן שהאריך, ז"ל.

ואני תמה, אם נאמרו זכור ושמור מפי הגבורה,
למה לא נכתב בלוחות

הראשונות. ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור, ומשה פירש לישראל כי שמור נאמר עמו, עכ"ל.

ובאמת כן משמע מפשטות לשון הפסוק פסל לך וגו', וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת, שהנוסח שהופיע בלוחות השניות היה זהה עם הנוסח שעל הלוחות הראשונות, וההבדלים שבין שתי הנוסחאות, לא היו הבדלים **במה שהיה כתוב** באמת על הלוחות עצמם, אלא בסגנון הסברת הדברים בעל פה ע"י משה רבינו. ועל פי דברי הרמב"ן האלו יש מקום לכאר בכוונת הגמרא ב"ק סוף פרק שור שנגח את הפרה (גד י) שאל ר' חנינא ... את ר' חייא ... מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם. א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב, שאלני אם נאמר בהם טוב, שאיני יודע אם נאמר בהם טוב אם לאו וכו'. ושמה על הגליון ציינו לדברי התוס' בבבא בתרא (ק"ג) שפעמים שלא היו האמוראים בקיאים בפסוקים.

ולפי דברי הרמב"ן יש מקום להסביר את דברי הנמרא באופן אחר, שאת זה ידע ר' חייא בר אבא שבנוסח של עשרת הדברות המופיע בפרשת ואתחנן כתוב טוב, בניגוד לנוסח המופיע בפרשת יתרו, אלא שמסופק היה (שאלני וכו') אם היה שינוי באמת בנוסח שהופיע על הלוחות השניות, או שהנוסח שעליהם זהה היה עם הנוסח שהופיע על הלוחות הראשונות,

ובמדרשו של ר' נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור, ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת בואי כלה, בואי כלה, בואו ונצא לקראת שבת המלכה, ויקראו לברכת היום קדושה רבה, שהוא הקדוש הגדול, ותבין זה!

והפשט ברמב"ן: קדושת יום השבת היא קדושה של התגלות שרבישע מאציל על השבת. מענין: שבה יקר וגדולה יתנו לא-ל מלך יוצר כל המנוחיל מנוחה לעמו ישראל בקדושתו, רבשיע נותן לוייט קדושה, אבל השבת כולל קדושתו של עצמו, חז"ל פירשו שישען שתי התגלויות: אחת מלכות, מטרוניתא, חקל תפוחין, אתקינו סעדנתא, כליל שבת חקל תפוחין לשכינה, התגלות הקב"ה ע"י מידת מלכות. חז"ל אמרו על שכינתא בגלותא, אם בני ישראל רוצים שהשכינה תגאול את בניה נחוץ להיות אתערותא דלתתא קודם האתערותא דלעילא, זאת אומרת התערורות בכלל ישראל שהשכינה תפעל לגאול את כל העולם, ויחד עם גאולת ישראל והעולם באה גאולת השכינה.

הירושלמי מביא מאמר ר' עקיבא, אנכי ה' אלקיך אשר העליתך, נעליתי עמך, בהושענות: כתוב והוצאתי אתכם נקוב והוצאתי אתכם. ההתגלות הזאת נרא נראות היא, בתורת חב"ד: מלך אסור ברהטים – הקב"ה השליך על עצמו (כביכול) שלשלאות, השכינה בעצמה בגלות ובשביה, ומחכה שתיגאל במדרגת שובו אלי ואשובה אליכם. היוזמה שייכת לנו. השכינה, כביכול, לא יכולה לגאול את העולם ולחביאו לימות המשיח ולאחרית הימים בלי עזר מישראל.

הרמב"ן אומר שבכליל שבת השכינה היא כלה, לא הולכת בעצמה עד שישראל יזמינו אותה, בואי כלה, בואי כלה, לא משברת דלתות, מלך אסור ברהטים, מבקשת את השתתפות ישראל בהשלמת הקדושה, מחכה לחתנה כאלפיים שנה! כליל שבת ישראל עוזרים לה כאשר נוטלים הם חלק בגאולה. מאמר רבן יוחנן, בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, שהוא מבקש מהיהודי להשלים קדושת השבת. רבשיע רוצה שכנסת ישראל תאמר קידוש כמו שהוא מקדש את השבת! זהו שחכמים אומרים: בואי כלה, בואי כלה!

אבל יש מידה אחרת של התגלות: אתקינו סעודתא דמלכא קדישא (תפארת שביסוד), היא למעלה מחקל תפוחין, מופיעה פתאום, לא מבקשת השתתפות, האתערותא דלעילא כבר מעוררת את האתערותא דלתתא, רבשיי' מתגלה כנאל חזק! שובר מנהגו של עולם בבחינה שאומרים בהגדה: "אני ולא השליח, אני הוא ולא אחר"; בליל שבת "שמור" לחכות, אבל יום השבת התגלות מלכא קדישא, ויהי לי לישועה. רבשיי' הכל-יכול לא מחכה להשתתפות שלנו, איננו אסור ברהטים. ממילא לא יכולים לקדש בבוקר, וכל שאנחנו יכולים לימר בבוקר הוא שרבשיי' הכל יכול, בידו החזקה יוציא אותנו מהגלות יחד עם השכינה, אפילו קודם שיהיה לישראל ההודמנות לעשות תשובה! אשוב אליכם קודם לשבו אלי. ולכן נקרא קידושא רבא, כי רק רציו דברים הוא, שאין צריכים להשתתף עוד בקדושת השבת. כך מירש הרמב"ן, כמעט באותו האופן אליו הגענו על ידי שיעור ההלכה.

צריך להבין מאחר שיש איסור לאו (שיש בו כרת) אמלאכה בשבת, מה ניתוסף לנו במה שיש גם **איסור עשה**. ועיין דברי הרמב"ן לפרשת אמור שחידש שבעבדין דחול, אף שאין בו משום איסור **מלאכה**, ואין בו לאו, מכל מקום **איסור עשה** דאורייתא שפיר יש בזה [וכנען להעמיד הטלוויזיה על ידי שיען שבת]. וברמב"ם (פכ"ד מהל' שבת הי"ב) גם כן כתב כעין דברי הרמב"ן, שמדאורייתא יש ענין לאיסור עבדא דחול, אך מדבריו משמע דסי' **דאיסור עשה** דשבתון ליתיה אלא במלאכה גמורה, ובעבדא דחול יש רק **ביטול לקיום** העשה דלמען ינוח. [דעיי' במשיי' הרמב"ם בטעם הדבר שהנהיגו חכמים איסור מוקצה כדי שלא יהא כיום חול בעיניו].

וּכְתַב רִשִׁי בַּפִּירוּשׁ זְכוּר,

תנו לב לזכור תמיד את יום השבת. עיין משיי' על הפסוק כה תברכו את בני ישראל אמור להם (בפי נשא) בכוונת רש"י בזה. **אבל הלל מידה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים.** לשון הגמרא בזה מפליאה מאוד.

והלכה כדברי בית הלל: ולישב דברי רש"י הזכיר רבינו בשם הנצי"ב (עיי' הרחב דבר לפי ואתחנן, ה', י"ב) דבאמת אף ב"ה מודו לבייש דכלול במצות זכור הוא להכין עבור השבת עד שלא תכנס [ולדעת הגר"א זוהי מצות כיבוד בניגוד למצות שנג, עיי' משיי' בסי' מפני הרב,

ערך כבוד ועונג], אלא דגדר ענין זה (כלומר, עד כמה להכין מלפניה) תלוי במידת האדם ואופן הנהגתו בחייו בכלל. דהיינו, אם מדרכו תמיד להכין עבור השתיד, אזי עבורו כלול בהך מצוה להכין אפילו מתחילת השבוע. אך הלל הזקן מידה אחרת היתה בו, שכל מעשיו לשם שמים, שאמר ברוך ה' יום יום. לפיכך, לבני אדם שיש להם אופן הנהגה שכוה, הם אינם מחוייבים להכין עבור השבת מתחילת השבוע. ובעיקר הדין אין כאן באמת מחלוקת. ולפי' המשיך רבינו ואמר, שמאחר שבזמננו מנהג העולם הוא להכין מנסיה עבור שנות הזקנה, חסכוניות, וגם פוליסת ביטוח, הלא כל הנהגת החיים שלנו היא דלא כהלל הזקן. וממילא, עבורנו אף הלל יודה שכך היא החלכה, ושפיר הביא רש"י את דברי שמאי הזקן.

שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים.

צריכים לזכור ששבת מובדלת מכל שאר הימים, וכמו ששאל טורנסרופוס הרשע לר"ע (סנהדרין סה:): מה יום מיוחדים. ועיין רמב"ם (פי"ל מהל' שבת הי"ג) דבעינן בגדים יתוב. מכובדים, ומאכלים יותר שמנים (שם הל' ז'), ואם אין לו להחליף (מלבוש) לבגד יותר מכובד, עכ"פ) ישלשל את טליתו כדי לעשות איזה שינוי. ואב תמיד כל השבוע אוכל מאכלים שמנים (כמו אצל העשירים) עכ"פ ישנה **בזמן** סעודת שבת (שם הל' ח'), ודלא כמו שעושים בקיץ בבתי מלון באמריקה, שמתפללים ערבית בעייש תיכף לאחר פלג המנחה בכדי שיוכל לאכול באותו הזמן שאוכלים בחול, דאף שמפאת **הלכות תפילה** הין מקום לחקל בזה, מכל מקום, מאחר שכל התכלית בזה היא שיהיה זמן סעודת שבת באותו הזמן של סעודת חול, הרי זה ההיפוך הגמור מענין **ההבדלה** שצריכים לשבת.

ללכת אל החכמים: שיהא **קיום** העשה דשבת לא רק **בשב ואפ תעשה** (עיי' ששבתים ממלאכה), אלא אף **בקום ועשה**. ועיין משיי' לפרשת בראשית עהיי' וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד.

מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל:

עיין משיי' שמה לפרשת בראשית. והנה מתבאר מתוך דברי הרמב"ן שיש חיוב מיוחד של תלמוד תורה בראש חודש, בנוסף על החיוב הרגיל שבכל יום. ומסתמא זהו מפני שר"ח יש בו **קדושת היום**, אשר היא מחייבת בתלמוד תורה.

ובחכי נחא מה שקורים בתורה בראש חודש, אפילו כשחל ב' וד', ואין כאן משום שלא ילכו ג' ימים בלא תורה, וכן חל ראש חודש ב' וז', שקוראים די ולא ג', הרי שלקריאה בראש חודש יש **מחייב** במני עצמו, דהיינו קדושת היום שלו.

ובגמרא מתבאר, שעיקר הענין המיוחד של תלמוד תורה בשבת קאי אתורה שבעל פה, שהיו הכל מקשיבים לדרשת החכם, אשר מהאי טעמא אסרו קריאת כתבי הקודש בשבת. ובכמה מקומות היו אנשי החברה-תהלים מדקדקים לומר התהלים בשבת או קודם שחרית או לאחר מנחה, דבין קריאת התורה דשחרית לקריאת התורה דמנחה הוא זמן האיסור של קריאת כתובים, וקריאת סי' תהלים בכלל האיסור הוא. ומטעם אבולת על מיתת משה נהגו שלא להעביר שיעור בתורה שבעל פה בשבת בין מנחה למערב (עי' דברי הרמ"א לאר"ח סוף סי' רצ"ב), אשר לפיכך הוא שנחנו לתלמוד אז פרק או לומר תהלים.

ובישיבת וואלאוויץ דקדקו תמיד שיהיו לומדים **כל היום**, ע"פ דברי הגר"א, שאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמוני לא קאי רק **אשעת מעמד הר סיני**, שאם לא היו ישראל מקבלים את התורה, שהיה הקב"ה מחזיר את העולם לתוהו ובוהו, אלא קאי אף **אחמסך** כל ימות עולם, שאם לא **ימשיכו** ישראל לתלמוד תורה בתמידות, ג"כ יחזיר וכו', ורצו לדקדק **שבישיבה גופא** יקיימו סדרי לימוד כל כ"ד שעות היום, ואף שבין מנחה דשבת למערב דמוצאי שבת לא היה סדר קבוע ללימוד, וכנ"ל, מכל מקום קבעו שתלמיד חכם אחד (דער קריטשיווער רב) ישב וילמד חושן משפט, כדי שלא לבטל ענין הגר"א הנ"ל, ובקי היה באמת אותו החכם בשולחן ערוך חושן משפט.

וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה, ולכך אמרו

ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל מצוות שבתורה: ונראה לבאר בכוונתו שהוקשה לו, דבשלמא קרא דכתיב עבדך ואמתך, ויש דיעה דקאי אעבד נכרי ממש השייך לישראל, שיש כאן איסור **דאורייתא** של אמירה לנכרי מאחר שהוא קנוי לישראל. וכן בנך ובתך, עיין דברי המשכנות יעקב (א"י"ח סי' קי"ח) שהוא איסור מיוחד בעושה על דעת אביו. [ואין זה ענין לפלוגתא

דאמוראי בקטן אוכל נבלות אם בי"ד מצווין להפרישו או לא.] דחתם הרי מעשה המלאכה נעשה על ידי **בן אדם**, אף אם האדם הוא קטן או אפילו נכרי, שפיר שייך לקרותו בשם מלאכה, ולצרפו לאביו או לאדונו. אכן **בבהמה**, מה שייך לקרותו בשם **מלאכה**. לזה חידש הרמב"ן דאין גדר זה האיסור בתורת **מלאכה** כלל, אלא שזה חלק מזכור [וכמו בעובדין דחול], שלא תהא בלבנו מחשבה עליה.

ובאמת דברי הרמב"ן מסתברים מאוד, שחרי התוסי' בסוף כל כתבי (שבת קכב. ד"ה מעמיד) הביאו מהמכילתא שמותר להניח לבהמה שתתלוש עשבים מן המחובר ולאכלן, דדוקא **עבור הבעלים** נהגו איסור זה דשביתת בהמתו. הרי שאין הבעיא בזה מצד זה **שבהמתו** עוסקת במלאכה, אלא האיסור **מצד הבעלים** הוא, שלא תהא מחשבתו עליה.

אלא שסיים רבינו ואמר, שיש סתירה לדברים אלו מן הגמרא. [ולא הזכיר איוו גמרא. ואולי כוונתו לעבודה זרה (טז.) לענין דין החי נושא את עצמו בקשר לשביתת בהמתו; או לגמרא בפרק מי שהחשיך (שבת קנג.), לענין שנים שעשאוהו לגבי שביתת בהמתו, שצרפו פרטי הלכות מלאכה לשביתת בהמתו. (ד"ע)]

ולכך אמרו ז"ל

והנה קיימא לן (חולין ה.) שהמחלל את השבת בפרהסיא דינו כעכו"ם. והנה אליבא דר"מ הסובר (בכורות ל.) שמומר לדבר אחד דינו כעכו"ם, [ולדינא דלא קיימא לן כר"מ, ורק במומר לעבודה זרה הוא דאמרינן שדינו כעכו"ם], אין שום הבדל בין בצנעא לבין בפרהסיא, ורק במחלל את השבת מחלקינן בזה. ואמר בזה הגר"מ"ס בשם אביו הגר"ח ז"ל, דיש באיסור שבת משום **כפירה**, כנ"ל, ובעושה חילול השבת **בפרהסיא**, הרי יש בזה משום **מסית**.

בחידוש בהשגחה ובנבואה: שאמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל המצוות שבתורה ... מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה – בחידוש ובהשגחה ובנבואה. ומשי"כ שבשבת אנו מעידים על החידוש, זה מובן מאליו. וכן על ההשגחה נמי נחא, שאפשרות ההשגחה תלויה בזה שהקב"ה ברא את הכל יש מאין. אכן מה שהזכיר את ענין הנבואה, לכאורה בלתי מובן הוא, דאיזה קשר יש בין נבואה לשבת. ומסתמא צריכים לפרש ששבת משמשת גם כזכר למעשה בראשית, וגם כזכר ליציאת מצרים. ויציאת מצרים היתה על פי משה רבינו, דהיינו עפ"י נבואה.

שהגויים מונין בימי השבוע לשם הימים עצמם,

יקראו לכל יום שק
בפני עצמו ... וישראל מונים כל הימים לשם שבת וכו'. ולפיכך נהגו להקדים אמירת היום יום אחד בשבת קודם אמירת השיר של יום, כדי שימנה לשבת, אכן נראה ע"פ פשוטו שבאמת אין בזה מצות **ספירה בפה** לומר כן פעם אחת בכל יום (היום יום אחד בשבת), אלא כוונתו לומר שלכנות את הימים בשמות אחרים מהנהגה איסור.

ואומר אני ... והלל עצמו מודה במדרש של שמאי (שגדר מצות זכור היינו להכין מחול לשבת), אבל היתה לו מדה אחרת **במאכלים** וכו': כלומר, דמנהג העולם הוא לקחת בכל יום ויום מאכל עבור אותו היום או אותו הערב, ולא להכין כמה ימים לפני כן. אכן **במלבושים** שאין הדרך לקנות בכל יום מלבוש חדש עבור אותו היום אלא קונים לזמן מרובה, אף הלל מודה לשמאי דבעינן שיכין מחד בשבת לשבת. ואין כוונת הרמב"ן שיש כאן איזו הלכה למשה מסיני לחלק בין מאכלים לשאר הכנות, אלא כוונתו לומר שבמאכלים וכל כיוצא בהם הוא שנחלקו.

מצות זכור עד שלא תבוא:

כלומר, שגדר המצוה הוא **להכין** מחול עבור השבת. ולדברי הגר"א (א"י"ח סי' תקכ"ט) זהו כל ההבדל בהגדרה שבין כיבוד לעונג. עיין משי"כ בספר מפני הרב (ערך כבוד וענג). ויש מקום לומר שמה שאמר ישעיה הנביא (וקראת לשבת עונג ... וכבודו וגו') שאין זו מצוה חדשה מדברי קבלה, אלא שנתכוון הנביא לומר שכל זה **כלול** במצות זכור הכתובה בתורה. ואולי לזה נתכוון הרמב"ם (רי"ש פ"ל מהל' שבת) במה שכתב **ושנתפרשו** ע"י הנביאים – כבוד ועונג, כלומר, שהנביא ישעיה **פירש** וביאר שאף שני ענינים אלו כלולים במצות זכור. אכן מפשטות דברי הרמב"ם משמע דסי'ל דכבוד ועונג **אינן** חלק ממצות זכור, ורק הרמב"ן סובר כן.

אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו וכו':

לפי הרמב"ן, עיקרה של תך מצוה הוא ענין החכנה מחול, שאף הלל מודה לשמאי, ודרשה נוספת היא זו, שאף אמירת קידוש גם כן כלולה בהך מצוה. ואילו לדעת הרמב"ם, זהו עיקרה של מצות זכור – לומר את הקידוש.
ולפי הרמב"ן היה נראה לומר שמתיבת **זכור** למדנו למצות החכנה (שאף הלל מודה לשמאי), ומתיבת **לקדשו** ילמין למצות אמירת הקידוש.

ואין להקשות דלפי זה היה לנו למנותם לשתי מצוות נפרדות, דיש לומר דהכל המשך אחד של מצוה, דתיכף לאחר מוצאי שבת מתחילה מצות ההכנה (זכור) עבור השבת הבאה, ובכניסת חשבת משלימים למצות זכור באמירת הקידוש.

אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו,

שנקדשהו בזכרון כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קידוש בי"ד לומר ביובל מקודש מקודש, אף כאן צוה שנטור את יום השבת בקדשנו אותו.

אבל ביום אסמכתא: ועיין מחלוקת הרמב"ם והראב"ד (פרק כ"ט מהל' שבת הי"ן) בגדר קידושא רבא, דלפי הרמב"ם דינו כקידוש גמור, דבעינן שיהא במקום סעודה, וגם שאסור לו לטעם קודם שיקדש. והראב"ד כנראה פליג אשני ענינים אלו. ועיין דברי הרמב"ם (פ"ל הי"ט) שאף סעודה שלישית צריך לקובעה על היין, ואין שמה השגה מהראב"ד (בדפוסים הרגילים), ואין ידוע אם מסכים בזה הראב"ד לדעת הרמב"ם או לא, ולפי פשוטו היה נראה דאף בסעודה **שניה** לא מצריך הראב"ד שיקבע הסעודה על היין.

ומנהג העולם לקדש בבקר ולאכול מזונות הוא מיוסד ע"פ צירוף שיטת הגאונים ודעת הראב"ד.

וכן על היין אסמכתא: ועיין בגמרא נזיר (ד.) שהיו מן הקדמונים שהבינו בכוונת הגמרא (שמה) שהנזיר מותר לשתות יין של קידוש ויין של הבדלה, והתוסי' (שמה) השיגו על זה וטענו שענין על היין הוא אך אסמכתא, וכדברי הרמב"ן הללו. ובפסחים (קו.) כתבו התוס', שאפילו נניח שעל היין ג"כ דאורייתא, מכל מקום הדין שהמברך צריך שיטעם הוא אך דרבנן, וממילא אין מקום להתיר לטור לשתות יין של הקידוש. ובשיטת הקדמונים שהזכרנו אין נראה הכרח לומר דסברי שאף מה שהמברך צריך שיטעם הוא גם כן דאורייתא, אלא רק יש לומר דסבירא ליה דייין מצוה הופקע מן האיסור, ואפילו ישנה יותר ממלא לזנמין גם כן יאמרו שמותר, דאין גדר ההיתר בכאן בבחינת עשה דוחה לא תעשה (או משהו דומה לזה), אלא מצד אחר נגמרי הוא, דמה שזוהא בבחינת ייין מצוה" משולם לא נכלל בהך איסור [כמו ששכר שיעורים לא נכלל בכלל האיסור לנזיר (ד"ע)], אפילו אם אין שמה הכרח הלכתי לשתותו.

(י) מתוך: הררי קדם חלק ג עמ' רלח

נראה

דיסוד איסור שאלת לרכיו בשבת
הוא דין המצואר צירושלמי
ששבת צפטיז ה"ג, חגי אסור
לחצוב לרכיו בשבת, ר' זעירא שאל ר"ח בר צא
מהו מימר רעיו פרנסיו, א"ל טופוס צרכות
כך הן, והוצא צעור אוח"ח (סי קפ"ח).
ויסודו נראה משום דשבת צעו
שיראה כאילו כל מלאכתו עשויה כמצואר צרשי'
(שמות כ, ט) על הפסוק זעשית כל מלאכתך,
ח"ל, כשתצא שבת יצא צעיניך כאילו כל מלאכתך
עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה, והוא מהמכילתא
שס (פ"ז), והוצא להלכה צשו"ע (שו, ח), ומה"ע
אסור לו גם לתצוב ולשאל ולצקש על לרכיו
שבת, וכ"כ הקרבן העדה על הירושלמי שס
ח"ל, לפי שמכלל עונג שבת שיחשוב האדם "כאילו
כל מלאכתו עשויו" והשואל לרכיו הוא מראה
צהיפק וגם מציא דאגה צלצו, והוא כמש"ג.

(ט) מתוך: נפש הרב עמ' רפז-רפח

זכור את יום השבת לקדשו, ומבואר בגמ' ברכות (כ:): דמהך קרא
ילפיך שקידוש היום דבר תורה. כלומר, שהבינו את משמעות תיבת
זכור לא מלשון לזכור (צו געדענקען) אלא מלשון להזכיר (צו דערמאנען).
וכן דרשו חכמינו (במשנה ברכות יב:): על הפסוק למען תזכור את יום
צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך מלשון להזכיר, וכאילו כתיב למען
תזכיר. וכ"ה בגמ' מגילה (יח.). עה"פ זכור את אשר עשה לך עמלק,
ממאי דהאי זכירה קריאה היא, דלמא עיון בעלמא. לא ס"ד, דתניא זכור,
יכול בלב. כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני
מקיים זכור, בפה. כלומר, שמכח קרא דלא תשכח ידעיך לפרש תיבת
זכור מלשון להזכיר ולא מלשון לזכור. ועיי"ש עוד בגמ' מגילה (יז.). שכל
המקור לחובת מקרא מגילה הוא מקרא דכתיב והימים האלה נזכרים
ונעשים, שהבינו תיבת נזכרים מלשון להזכיר. ואולי לזה נתכוון הרמב"ם
במש"כ ריש פ"ז מהלי חמץ ומצה, מצות עשה של תורה לספר בנסים
ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר זכור את
היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר זכור את יום השבת. וכבר
עמדו האחרונים על כונת הרמב"ם, מה ר"ל במש"כ כמו שנאמר זכור
וכו'. (עיי"ש באור שמח, ועיי מזה בקובץ מסורה, חוברת ה'). ואולי יש
לומר דזוהי כונתו, שכמו שקבלו חכמינו ז"ל בהבנת הך קרא דזכור את
יום השבת לקדשו שהוא מלשון להזכיר, כמו"כ קיבלו אף כאן בקשר
לקרא דזכור את היום הזה, שהוא ג"כ מלשון להזכיר, ולא סגי בעיון
בעלמא, אלא בעיך דוקא שיספר בפה בנסים ונפלאות וכו'.

שמור וזכור

כתב הרמב"ן עה"ת (שמות כ, ח) וז"ל, יוכמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור, ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה, וזה מאמר החכמים (ב"ק לב, ב) שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה, באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה, ויקראו לברכת היום קדושא רבה שהוא הקדוש הגדול ותבין זה, ובהערות שם מייתי לספר הבהיר (אות קפב.) שכתב, ימאי טעמא זכור ושמור זכור לזכר, ושמור לכלה, וכ"ה בזוהר פי יתרו, וכ"ה מנהגנו שבליילה שהוא בחינת "שמור" בחינת נקבה וכלה, אנו אומרים בברכת קדושת היום יינחו בה, ואילו ביום שכתוב בו "זכור" בבחינת זכר, אנו אומרים יינחו בו, עד שעת מנחה בזמן רעוא דרעוין דאז נמונים כל הבחינות גם יחד ואנו אומרים יינחו בס', ושתי בחינות הם בשבת 'שבת מלכתא' כל' הגמ' כב"ק (לב, ב) 'שבת כלה מלכתא' ל' נקבה, ואילו הרמב"ם כתב בפרק ל' מהל' שבת 'כמו שהוא יוצא לקראת המלך' בל' זכר.

והביאור בזה, דהנה בכלל ישראל מצינו תפקיד מיוחד להאיש, ותפקיד מיוחד להאשה, ועיקר תפקידה של האשה הוא בבחינת "שמור", לשמור על מסורת האבות בכל חקפו ויפיו על טהרת הקודש, וכדכתיב אל חטוש תורת אסך, וכן ראינו

אצל האמהות הקדושות, שאמותינו השגיחו מכל משמר שלא יהיה שום פירצה בכרם בית ה', או איזה שום השפעה מבחוץ ח"ו, וכמו שרה אמנו ששמרה על יצחק אבינו מכל משמר, ועל פי דבריה אברהם גירש את בן האמה ישמעאל מביתו, כדי שלא יהיה לו שום השפעה ח"ו על יצחק, ויצחק אבינו יוכל יקבל את הדרך של אברהם אבינו בכל טהרתו וקדושתו, וכן רבקה שמרה על יעקב אבינו והצילתו מעשיו הרשע, ורחל גנבה את התרפים מביתו של לבן לבער את הע"ז מביתו של אביה, וכמו כן במצרים הנשים צדקניות שמרו על המסורת של כלל ישראל במצרים, ורק בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים, וכי"ב היא הבחינה של "שמור" בשבת דשמור הוא מצות לא תעשה, לא לעשות מלאכה בשבת ולא לחללו מקדושתו, וזהו בחי' כלה.

אך התפקיד של האיש הישראלי האב המגדל את בנו, הוא לצעוד הלאה ולהרחיב את גבולות הקדושה, והאב מצווה למול את בנו ולפרוחו וללמדו תורה לגדלו לחנכו ולחכמו, לקדשו ולהמליכו להיות חלק מהממלכת כהנים נוי קדוש, וזהו בעצם הבחינה של "זכור", שהוא מצות עשה לקדש את יום השבת בקידושא רבה, לגדלו ולקדשו כחמדת הימים ומבחר העתים והזמנים, והזמן המיוחד לבחינה זו הוא הזמן של היום של שבת, וע"כ יום השבת הוא בבחינת זכור, ואומרים בו וינחו בו. ובמנחה של שבת בזמן רעוא דרעוין שולטים בו שתי הבחינות גם יחד, שמירת

השבת וזכירתו בקידוש היום, וזהו והנחילנו ה' א' באהבה וברצון שכתות קדשך, וזהו הרעוא דרעוין של מנחה של שבת.

והנה בגמ' ברכות (סא, א) איתא 'אי נמי כרר"י בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון שנאמר אחר וקדם צרתני', ולהלן שם בגמ', 'למאן דאמר פרצוף הי מינייהו סני ברישא, אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא דגברא סני ברישא דתניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו, ונראה כונת הגמ' ע"פ המבואר, דעיקר התפקיד של האשה הוא בבחינת "אחור" לשמור את המסורת ואת העבר של כלל ישראל, את כל המדרגות המצויים בידנו, בין אם מדרגות שזכינו להם מהדורות הקודמים, או אפילו ביגיעתנו ועמלנו, אבל עיקר תפקידו של האיש הוא בחינת "קדם". וכמו שאמרו דדרכו של איש לכבוש. והוא כובש לו דרך חדשה ומחדש דרכי עבודה בעבודת ה', לגדול ולהתעלות בלי גבול ומידה, ועל זה נאמר 'אחור וקדם צרתני' על 'הדו פרצופין', שני התפקידים שיש בהעוה"ז להאיש והאשה בבנין עולמו של הקב"ה, ושני בחינות אלו בעולמו של שבת הם 'זכור ושמור', והשלימות האמיתי הוא כשכלל ישראל זוכה בעידנא דרעוא דרעוין ליינחו בס' בשבתות קדשך, לשתי הבחינות גם יחד בבחינת 'זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו'.

יתרה מזאת: בהעניקו לאדם את צלם הא־להים, ביצע ה' מעשה של הקרבה. הוא העניק לאדם לא רק כישרונות נפלאים, יכולות היוצאות מגדר הרגיל ומיומנויות רבות עד מאוד. ה' האציל על האדם כבוד ותהילה השייכים באורח בלעדי לה'. הוא, בטובו הגדול, העניק כמה מסגולותיו לאדם. האדם הוא ישות יצרנית ויצירתית. ה' התיר לאדם לראות את עצמו כאדון וכשליט על סביבתו: "כל שְׁתֵּה תחת רגליו" (תהילים ת, ז). ה' נהג באדם בנדיבות; הוא אפילו המריץ אותו לחקור את מרחבי היקום והציע לו לשאוף ולהגיע גם אל הבלתי רגיל וחסר הגבולות, גם אל מה שאינו בר השגה. למרבית הצער הביט האדם לעתים על עצמו בטעות כאילו הוא הבורא, כאילו הכול – הוא עצמו והעולם – שייכים לו. הנחש הקדמון בספר בראשית הציע: "והייתם כאלהים" (בראשית ג, ה), כי בני אנוש יכולים לכבוש את העולם ולהכתיר עצמם כשליטיו הבלעדיים. ה' הגיב בסובלנות ולא שלל מן האדם הרבה מכישרונותיו, מתכונותיו ומיכולותיו, גם אם מפעם לפעם עושה האדם בהם שימוש לרעה ונעשה יהיר ואווילי.

בשבת ובכל "יום גדול וקדוש" נקרא האדם לחדול מלמלא את תפקיד הארון והשליט, להכיר בכך שאין לו משלו ולא כלום, אין לו כל רכוש, אין הוא שליט על דבר כלשהו; הוא בבחינת אין ואפס; אין הוא שולט על העולם ואף לא על עצמו, על כישרונותיו ועל יכולותיו. יום קדוש איננו יום של מנוחה כפי שהוא יום של שכיתה, הפסקה, קטיעת הרצף וכן ויתור על מלאכה. הימנעות ממלאכה נבחרה כאמצעי המאפשר לאדם להביט על עצמו בענווה ולהודות באשמה של יהירות, העמדת פנים כוזבת, הערכה מוגזמת של עצמו. התורה בחרה במלאכה כסמל לשינוי הבסיסי שצריך לחול באדם ביום הקדוש.

יב) מתוך: על התשועות עמ' קיג-קטו

צמצום

התורה מלמדת אותנו כי "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' א־להיך" (שמות כ, ט-י). מה הוא הרעיון העומד מאחורי המילים המוזרות ואפופות הסוד "לה' א־להיך"? די היה לומר כי רשאים אנו לעבוד במשך שישה ימים, וכיום השביעי עלינו לשבות ממלאכה.

אני מאמין כי מילים אפופות סוד אלה מבטאות רעיון נשגב ביהדות: סוד הצמצום, סוד ההגבלה העצמית, הנסיגה והפרישה. צמצום משמעו כי בריאת העולם היתה מעשה של הקרבה מצד ריכונו של עולם; הוא ויתר על משהו באומרו "יהי אור" (בראשית א, ג). לפני שהיה לעולם קיום היה ה' אחר ושמו אחר. על ידי בריאת העולם בכלל, ובריאת האדם בפרט, ויתר ה' על יחידותו והתיר ליקום פיסה לחלוק עמו את מציאותו האינסופית. הוא הרשה למשהו אחר ליטול יחד עמו חלק בדבר שהיה עד כה שלו ושלו בלבד. ה' נסוג וצמצם את עצמו כדי לאפשר לעולם להיוולד יש מאין. הבריאה משמעה מעשה של הגבלה עצמית מצד האינסופי, המניח לסופיות להתקיים בצד האינסופיות.

עצם קיומו של היקום הוא דבר אבסורדי, שכן כיצד יכולה הסופיות להתקיים בצד האינסופי? אך אבסורדיות זו היא האחראית לקיומנו שלנו. זה הוא הסוד הגדול של הצמצום.